

Wstęp

Konkurencyjność jednostek terytorialnych, łączona najczęściej ze wzrostem gospodarczym, jest jednocześnie największym ich wyzwaniem rozwojowym. Klasyczne ujęcie (stopniowa poprawa podstawowych wielkości gospodarczych) zastępuje się nowymi koncepcjami wzrostu: organicznego, zerowego, hamowanego, stabilnego, selektywnego, nieekonomicznego. Skutecznym działaniem – uwzględniającym zarówno ciągłe zmiany, jak i globalizację gospodarki – jest budowa przewagi konkurencyjnej opartej na zasobach pozaekonomicznych. Wydaje się to szczególnie ważne zwłaszcza w kontekście wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi. Z jednej strony bowiem, proces rozwoju obszarów wiejskich jest wypadkową wielu różnych czynników, takich jak zasoby środowiskowe, kapitał ludzki, dziedzictwo kulturowe, uwarunkowania mikro- i makroekonomiczne, dostępność komunikacyjna, struktura gospodarki, dostępność usług i instytucji itp., z drugiej zaś, priorytetem stają się wyzwania zrównoważonego rozwoju oraz inteligentnego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Jednostki terytorialne (gminy) dążą do podnoszenia swojej pozycji konkurencyjnej wobec grup docelowych: inwestorów i dysponentów środków finansowych, eksporterów, przyjezdnych (w tym – turystów) i mieszkańców. Powstają nowe koncepcje – kapitału terytorialnego, zdolności endogennych, lokalnego usieciowienia – zakładające aktywizację wewnętrznego potencjału określonych terytoriów. W przypadku obszarów słabiej rozwiniętych, do których należy większość terenów wiejskich, należy więc poszukiwać wewnętrznych zasobów, które mogą kształtować ich przewagę konkurencyjną.

Obecnie kształtuje się nowy paradygmat polityki rozwoju regionalnego, który w większym niż dotychczas stopniu uwzględnia lokalną specyfikę, podkreślając rosnące znaczenie właśnie szczebla (poziomu) lokalnego. Proponowane jest bardziej zintegrowane podejście do rozwoju regionalnego i lokalnego w postaci takich rozwiązań, jak: rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) oraz zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT). Znaczenie zyskuje potencjał endogeny, konieczność dywersyfikacji podejścia do różnych typów terytoriów, decentralizacja decyzji oraz funkcjonalne traktowanie terytoriów. W tym kontekście rozważania na temat konkurencyjności obszarów wiejskich są szczególnie uzasadnione, zwłaszcza zaś te analizy, które uwzględniają specyfikę regionalną oraz dotychczasowe uwarunkowania i wyzwania rozwojowe tych obszarów.

Studia teoretyczne i badania praktyczne dotyczące konkurencyjności akcentują aspekt gospodarczy, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów gospodarczych. Biorąc to pod uwagę, w pracy z jednej strony rozbudowano i uzupełniono pojęcie konkurencyjności o dodatkowe aspekty środowiskowe i społeczne, związane z koniecznością równoważenia zasobów w myśl koncepcji zrównoważonego rozwoju. Z drugiej strony pojęcie konkurencyjności konsekwentnie zestawiano z obszarami wiejskimi, a nie z podmiotami gospodarczymi. W związku z tym obszary wiejskie, które mają własną specyfikę, odrębne zasoby oraz czynniki konkurencyjności, potraktowano przez analogię do przedsiębiorstw, zdając sobie sprawę z trudności zadania co do jednoznaczności ich wyspecyfikowania i zdefiniowania. Współzależność między różnymi czynnikami konkurencyjności gmin wiejskich oznacza, że specyficzne konfiguracje tych warunków wpływają zarówno na rozwój gmin, jak i na możliwości realizacji potrzeb ich mieszkańców, a finalnie na podniesienie jakości ich życia (co jest głównym celem i sensem podnoszenia konkurencyjności gmin). Można zatem założyć, że uwarunkowania gospodarcze, społeczne, dbałość o środowisko, innowacyjność oraz właściwe zarządzanie wiedzą stanowią komplementarne zdolności, które ułatwiają zdobycie przewagi konkurencyjnej oraz uzyskanie efektu synergicznego. Dodatkowym uzasadnieniem podjętej tematyki jest fakt, że w dostępnej literaturze konkurencyjność obszarów wiejskich jest traktowana marginesowo, a analiza zrównoważonej konkurencyjności w tym kontekście jest podejmowana jeszcze rzadziej.

Opracowanie to jest rezultatem realizacji projektu badawczego pt. *Zarządzanie wiedzą w procesie budowania konkurencyjności i innowacyjności obszarów wiejskich na zasadach zrównoważonego rozwoju – empiryczna weryfikacja na przykładzie województwa małopolskiego*. Jednym z celów projektu była ocena wpływu zarządzania wiedzą na konkurencyjność i innowacyjność obszaru. Tej kwestii poświęcono szczególną uwagę, wiedza jest bowiem uważana za jedno z najważniejszych źródeł przewag konkurencyjnych współczesnego przedsiębiorstwa [Mikuła, 2005, s. 11]. Należy zatem przyjąć, że również na obszarach wiejskich niematerialne zasoby, w tym wiedza, stanowią istotne źródło przewagi konkurencyjnej.

Podobną analogię funkcjonowania obszarów wiejskich przyjęto w opracowaniach przygotowanych w ramach wspomnianego projektu tj.: *Zarządzanie wiedzą w rozwoju obszarów wiejskich* [Krakowiak-Bal i in., 2017], *Standardy organizacyjne a rozwój obszarów wiejskich w aspekcie zarządzania informacją i wiedzą* [Krakowiak-Bal, Wdowiak, Ziemiańczyk, 2017] oraz *Knowledge Creation and Solution Generation Methods in the Design and Management of Rural Development* [Krakowiak-Bal, Wdowiak, Ziemiańczyk, 2018].

Monografia ma charakter zarówno teoretyczno-badawczy, jak i praktyczny (adaptacja i weryfikacja metodyki i metod badawczych), wiąże problemy zrównoważonego rozwoju, konkurencyjności gmin oraz obszarów wiejskich. Kontekst lokalny jest krytycznym elementem sił kształtujących konkurencyjność także na wyższych poziomach (ponadlokalnym, regionalnym czy krajowym).

Opracowanie to jest również poświęcone zagadnieniom ekonomii zrównoważonego rozwoju, zmierzającej do określenia takich warunków gospodarowania, które zapewniłyby ludziom dostatecznie wysokie standardy ekologiczne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe. Podjęta w nim interdyscyplinarna tematyka przedstawia także możliwości zastosowań ekonomii instytucjonalnej – jako dynamicznie rozwijającej się gałęzi nauk ekonomicznych – do analizowania procesów rozwoju terytorialnego. Ekonomia instytucjonalna coraz silniej wpływa na politykę lokalnego i regionalnego rozwoju m.in. poprzez koncepcję kształtowania sieci (*networking*) czy koncepcję gęstości instytucjonalnej (*institutional thickness*), podkreślające znaczenie odpowiedniego środowiska instytucjonalnego, pozytywnie wpływającego na wydajność gospodarki, prowadząc ostatecznie do synergicznego efektu wzrostu konkurencyjności danego obszaru. W kontekście implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju instytucje odgrywają bowiem zasadniczą rolę.

Głównym celem opracowania jest zdefiniowanie i ocena zrównoważonej konkurencyjności obszarów wiejskich za pomocą wielokryterialnych narzędzi analizy, przeprowadzona na przykładzie województwa małopolskiego. Podjęto w nim próbę uwzględnienia wielowymiarowości obszarów wiejskich województwa małopolskiego, która warunkuje nie tylko ich konkurencyjność gospodarczą, lecz także w szerszym kontekście konkurencyjność zrównoważoną. W tym celu zaproponowano wykorzystanie wielokryterialnych i wielowymiarowych narzędzi i metod badawczych, takich jak: AHP, *Promethee*, *Fuzzy-Set Qualitative Comparative Analysis – FsQCA*. Model zrównoważonej konkurencyjności obszarów wiejskich przedstawiono w ujęciu hierarchicznym.

Monografia podzielona jest na sześć rozdziałów. Metodyczną część badań przedstawiono w rozdziale pierwszym. Omówiono w nim przedmiot badań oraz pytania i cele badawcze. Zaprezentowano również szczegółową metodykę badań wraz z charakterystyką wykorzystanych narzędzi badawczych.

Kolejne trzy rozdziały mają charakter teoretyczny. W drugim omówiono teoretyczne ujęcie konkurencyjności gospodarczej i terytorialnej oraz przedstawiono metody i modele służące ich pomiarowi. Szczególną uwagę poświęcono koncepcji zrównoważonej konkurencyjności wyprowadzonej z teorii konkurencyjności gospodarczej i założeń zrównoważonego rozwoju.

W trzecim rozdziale określono rolę innowacji w budowaniu przewagi konkurencyjnej jednostek terytorialnych oraz wskazano kryteria oceny ich innowacyjności. Zważywszy, że zarówno innowacje, jak i innowacyjność, są przejawami nowoczesności, skuteczności i efektywności funkcjonowania jednostek gospodarczych czy też terytorialnych, stając się jednocześnie podstawowym wymogiem ich strategii rozwojowych, tematyce tej poświęcono cały odrębny rozdział.

W czwartym rozdziale przedstawiono teoretyczne podstawy konkurencyjności obszarów wiejskich. Zaprezentowano w nim różne podejścia do definiowania „obszarów wiejskich” oraz zawarto rozważania na temat podstaw ontologicznych i epistemologicznych badań nad obszarami wiejskimi, które stanowią

istotną część ich charakterystyki metodologicznej. Podstawą wydaje się określenie istoty obszarów wiejskich, co w następstwie pozwala na wyznaczenie możliwości i kierunków naukowego poznania tych obszarów, jednocześnie ułatwiając i formułując problematykę metodologii badań nad obszarami wiejskimi.

Kolejne trzy rozdziały stanowią część empiryczną monografii. Rozdział piąty poświęcono przedstawieniu charakterystyki przyjętego obszaru badań. Rozdział szósty zawiera wyniki przeprowadzonej analizy poziomu zrównoważonej konkurencyjności obszarów wiejskich w województwie małopolskim. Wskazano w nim istotne czynniki konkurencyjności tych obszarów oraz przedstawiono hierarchiczny model służący do oceny zrównoważonej konkurencyjności obszarów wiejskich. Podkreślono także rolę wiedzy w budowaniu pozycji konkurencyjnej tych obszarów. W ostatnim – siódmym – rozdziale przedstawiono wypływające z przeprowadzonych badań wnioski oraz sformułowano odpowiednie rekomendacje.